

TÜRK İSLAM EDEBİYATINDA BİR PEYGAMBER PORTRESİ: HZ. İSA

Seydi KIRAZ^(*)

Öz

*Hız. İsa, müntesiplerinin sayısı ve hüküm sürdüğü coğrafya bakımından insanlığı derinden etkileyen peygamberlerden biridir. Semavî kaynaklar ışığında Hz. İsa'nın dinî yönünü inceleyen birçok kitap ve makale yazılmasına rağmen onun şiirimizdeki yansımaları üzerinde yeterince durulmamıştır. Bu makalede İncil, Kur'an ve hadislerde Hz. İsa algısına kısaca değinildikten sonra onun edebî cephesi incelenecektir. Türk İslam edebiyatı manzum eserlerinde Hz. İsa ile ilgili edebî unsurlar ve kıssalar tespit edilerek onun bu metinlerdeki mahiyeti ve vasıfları öne çıkarılacaktır. Dizelerde Hz. İsa ile ilgili temalar ve onu anlatan eserlerin kronolojileri göz önünde tutularak bir tasnif yapılacaktır. Bu suretle Hz. İsa'nın şiirimizdeki iz düşümleri ortaya konulacak ve bugüne kadar hakkında toplu olarak bilgi verilmeyen kıssaların muhtevaları hakkında bilgi verilecektir.***

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Nazım, Hz. İsa, Mu'cize

A Portrait of a Prophet in Turkish Islamic Literature: Jesus Christ

Abstract

Jesus Christ is one of the prophets who had a huge amount of influence over the mankind with regard to the number of his believers and the region that he lived. Although a number of articles and books have been written about his religious side using celestial sources, his reflections on our poetry have not been elaborated. In this article, after the concept of Jesus Christ in Bible, Quran and Hadiths will be touch upon, His literary side will be examined. Having been established the elements and parables about him in Turkish Islamic literature poetic works, Jesus Christ's qualities and features will be put forward. Having been taken the themes about Jesus Christ in the verses, the chronologies of the works that written about him into account, classification will be made. In this way Jesus Christ's reflections in our poetry will be put forward and the contents of the parables about which collective information has not been given will be enlightened.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Poetry, Jesus Christ, Miracle

^(*) Erzincan Anadolu Lisesi Edebiyat Öğretmeni, Cumhuriyet Üniversitesi Türk İslam Edebiyatı Doktora Öğrencisi, (e-posta: seydikiraz.27@gmail.com).

^(**) Bu makale, "Seydi Kiraz'ın, 'Türk İslam Edebiyatında Hz. İsa' (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas, 2013)" adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Giriş

İlahî emir ve nizamı tebliğ etmek için insanlığa gönderilen resuller, bu kutsî vazifeyi yerine getirirken bazıları, tebaalarının çokluğu ve kalıcı bir tesire sahip olmaları bakımından, beşeriyeti daha derinden etkilemiştir. Geçmişten günümüze İslam coğrafyasına nüfuz eden, edebiyatımızda silinmez izler bırakan resullerden biri de Hz. İsa'dır.

'Kıyas-ı Enbiya'lar, Türk İslam edebiyatını besleyen ana kaynaklardan biri olduğundan Hz. İsa, şiirimizde sık sık işlenen bir peygamber olmuştur. Onun doğumu, göğe yükselmesi, yeryüzüne yeniden dönmesi ve hastaları tedavi etmesi gibi birçok mucizesi şiir yoluyla dile getirilmiştir. Şiirimizdeki iz düşümlerini belirlemeden önce Hristiyanlık ve İslamiyet'te Hz. İsa algısına değinmekte fayda var. Zira şiirimizdeki Hz. İsa ile ilgili bilgilerin ana kaynakları bu dinî metinlerdir.

Hristiyanlığa göre, soyu Hz. Davud'a dayandırılan Hz. İsa (Luka 3: 23-38), Yahudiye bölgesindeki Beytlehem kasabasında doğmuştur (Luka 2: 1-12). Yusuf adında bir gencin nişanlısı olan Hz. Meryem (Luka 3: 23-38), Kutsal Ruh'tan gelen haberle İsa adında bir bebeğe gebe olduğunu öğrenir (Luka 26-38).

Dönemin kralı Herodes, gökbilimcilerim verdiği habere binaen iki yaşındaki bütün çocukları öldürme kararı alır (Luka 2: 16-18). Meryem'in nişanlısı olan Yusuf, düşünde gördüğü bir meleğin emriyle çocuk ve annesini gizlice Mısır'a götürür (Luka 2: 13-15).

Hz. İsa, Vaftizci Yahya olarak da bilinen Hz. Yahya tarafından Galile bölgesinde bulunan Ürdün Irmağı'nda vaftiz edilmiştir (Markos 1: 9-17; Luka 3:21,22).

Hz. İsa, İncillerde Mesih (Luka 3: 23-38); Oğlum (Luka 2: 13-15); İyi Öğretmen (Matta 19: 16-30); Haberci, Havari, Resul, Elçi (Sevinç Getirici Haber:10: 1-4); Tanrı'nın Oğlu Mesih (Markos 14: 53-65; Luka 22:54,55,63-71); Tanrı Kuzusu (Matta 3: 1-12; Markos 1: 7,8) ve "İnsanoğlu" gibi unvanlarla anılmıştır (Markos13: 29-31).

Hz. İsa İncillerde; Sara (epilepsi), felç (Luka 6: 17-19), içine cin giren (Markos 3: 22-32) ve cüzzamlı (Markos 1: 40-45; Luka 5:12-16) birçok hastayı iyileştirmesi; ölüleri diriltmesi (Markos 5: 21-43; Luka 8:40-56) ve denizdeki fırtınayı dindirmesiyle (Matta 8:23-27; Luka 8:22-25) anılır.

Alçakgönüllü olması (Yuhanna Sevinç Getirici Haber 1-17), oruç tutması (Markos 2: 18-22; Luka 5: 33-39) ve eşeğe binen bir peygamber olması İncillerde ona dair zikredilen vasıflardan birkaçıdır (Markos 11: 1-11; Luka 19: 28-40).

İncillerde, havarilerin 12 kişi olduğu, Hz. İsa tarafından tebliğe gönderildiği (Markos 6: 6-13; Luka 9: 1-6), ilk kez Antakya'da Hristiyan adıyla anıldıkları (Habercilerin İşleri 19-30) ve adı Yahuda olan havarinin, para karşılığında Hz. İsa'yı ihbar etmesi ve yine bu havarinin pişman olarak intihar etmesi ayrıntılı bir şekilde anlatılır (Markos 14: 14-16). Bu ihbardan dolayı Hz. İsa çarmıha gerilerek (Markos 15: 21-32; Luka 23: 26-43), göklerle yükseldiği ve Tanrı'nın sağında oturduğu (Luka 24: 50-53; Habercilerin İşleri 1: 9-11) ve ölümünden üç gün sonra yeniden dirilmesi anlatılmıştır (Markos 9: 22-23).

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde de Hz. İsa hakkında birçok ayrıntıya yer verilmiştir. Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem, Mescid-i Aksa'da vaktini zikir ve ibadetle geçirirken Rûh'ül-Kudüs, (Cebrail) ona, bir genç suretinde görünür. Hz. Meryem korkar ve Allah'a sığınır. Rûh'ül-Kudüs, kendisinin Allah tarafından gönderilen bir melek olduğunu ve ona bir erkek evlat müjdelemeye geldiğini söyler. Hz. Meryem şaşırır fakat Hz. Âdem'in yaratılış şeklini düşününce rahatlar. Gelen ilham üzerine ıssız bir yere çekilir; şiddetli bir doğum sancısı çekmeye başlar. Bu sancı, öylesine güçlüdür ki böyle bir acı çekmektense ölmeyi arzular. Cebrail'in teskin edici sözleriyle rahatlayan Hz. Meryem, bir kuru hurma ağacına tutunarak Hz. İsa'yı doğurur. Bu sırada bir taraftan hurma ağacı yeşererek meyve vermeye diğer taraftan ayakucunda bir su akmaya başlar. Cebrail'in telkiniyle ağacı silkeleyerek meyvesinden yer ve akan sudan içer. Bu mucizevî doğuşu tebrik eden, ona ilk göz aydınlığı dileyen Cebrail olur. Doğumdan sonra Rûh'ül-Kudüs, ondan kimseyle konuşmamasını ve Yahudiler tarafından sorulacak sorular için kundaktaki bebeği göstermesini ister (*Meryem 19/18-20,22-26*).

Hız. Meryem'i kucağında bir çocukla gören İsrailoğulları, ona birçok soru sorar, ağza alınmayacak iftiralar atarlar. Hz. Meryem "Çocuğa sorun!" demesi üzerine çocuk, kendisinin Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu, ona kutsal bir kitap verileceğini, zekât ve namazla emrolunduğunu, âsiliğin ve zorbalığın yasaklandığını, annelere hürmet etmenin gerekli olduğunu anlatır (*Meryem 19/27-32*).

Kur'an, Hz. İsa'nın bazı mucizelerinden de söz eder. Gizlenmiş şeylerin yerini bilmesi, gökten sofrayı indirmesi, kundakta konuşması, hikmet sahibi olması, İncil'in inmesi, anadan doğma âmâları, alacalı hastaları tedavi etmesi, ölüleri diriltmesi, çamurdan yapılan hayvanlara Allah'ın izniyle can vermesi, göğe yükselmesi ve kıyamete yakın bir tarihte yeniden nüzul etmesi anlatılır (*Saf 61/14; Mâide 5/110*).

Yine ayetlerde, havarilerin Hz. İsa için birer yardımcı olmaları, talepleri üzerine bir gök ziyafeti verildiği anlatılır (*Âli İmrân 3/52; Mâide 5/14, 73,112-113,115*).

Kur'an, Hz. İsa'yı hikmet sahibi bir nebî, kul ve Mesih olarak vasıflandırır. Kur'an'da Hz. İsa, Tevrat'ı tamamen ortadan kaldıran bir peygamber olarak değil, doğrulamak ve onun uyulması güç olan hükümlerini hafifletmek için gönderilen bir peygamber olması vurgulanır (*Zuhruf 43/63; Âli İmrân 3/45; Nisâ 4/171-172; Âl-i İmrân 3/50*).

Kur'an, Hz. İsa'nın çarımha gerilmesini reddeder. Çarımha gerilen kişinin sureti Hz. İsa'ya benzetilen biri olduğuna, gerçek Hz. İsa'nın göğe yükseldiğine ve sonra nüzul edeceğine yer verir (*Zuhruf 43/61; Nisâ 4/157*).

Hadis-i şeriflere göre küçük yaşta annesini ve babasını kaybeden Hz. Meryem, üç kez tekrarlanan bir yarışma sonucunda teyzesinin kocası olan Hz. Zekeriya'nın himayesine verilmiştir (İbni Kesir, 1997, II /421-422).

Yine çeşitli kaynaklarda yer alan hadislerde Hz. İsa'nın doğarken ağlamadığına (Müslim b. el-Haccac, 147, 1992), Hacc ya da Umre yaparken telbiye getireceğine (Müslim, 216), beş büyük peygamberden biri olduğuna (Hâkim, 1997, II/642), Peygamberimiz ile

Hz. İsa arasında başka bir peygamberin gelmediğine (Buhari, 48; Müslim, 147, 1992), Allah'ın kulu ve elçisi, Allah'tan bir kelime, ruh olduğuna (Tirmizî,1992) tevazuuna (İbn-i Mâce, 25,1992), kıyamet yaklaştığında yeniden yeryüzüne ineceğine, Hz. Peygamber'in şeriatıyla amel edeceğine (Müslim, 247), istavrozları kırıp domuzları öldüreceğine ve cizyeyi kaldıracağına dair bilgiler verilmiştir (Müslim, 242).

İncil, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde, şüphesiz Hz. İsa'ya ait daha birçok bilgiye ulaşmak mümkündür. Fakat burada daha çok Hz. İsa'nın Türk İslam edebiyatındaki yansımalarını tespit etmeye çalıştığımızdan bu kadarıyla yetindik.

A. HZ. İSA İLE İLGİLİ EDEBÎ UNSURLAR

Şiirimizde bir peygamber olarak sıkça anılan Hz. İsa, beşerî ve nebevî yönleriyle özellikle eski şiirimizi besleyen önemli kaynaklardan biri olmuştur. Cibril'in nefesiyle yaratılışı, kundaktayken konuşması, tabipliği, ölüleri diriltmesi, göğe yükselmesi ve nüzulü gibi birçok mucizesiyle; saçı, yüzü, bakışı, zayıflığı gibi fizikî özellikleriyle; yumuşak huyu, çilesi, tecerrüdü, ubudiyeti gibi nitelikleriyle; iğnesi ve eşeğiyle son derece zengin bir mazmun olmuştur. Hz. İsa'nın zikredildiği dizelerde, Hz. Meryem, havariler, Hristiyanlıkla ilgili semboller, dinî ve tarihi kişilere de yer verilmiştir.

Klasik şiirimizde Hz. İsa; "İsî, İsâ, Mesîh, Mesîh-i Meryem, Mesîh İbn Meryem, İbn Meryem, İsâ-yı Meryem, İsâ İbn Meryem, yetîm-i duhter-i İmrân, Rûhullah, rûh-ı mücerred" gibi isimlerle anılmıştır (*Uzun, 2000, XXII/473-473*).

Bir 'Ulû'l-Azm' peygamber olan Hz. İsa ile ilgili "Divan edebiyatında zikredilen mazmunların büyük bir kısmı beşerî planda ele alınmıştır. Onun çeşitli vasıfları, sevgilinin dudağını, nefesini ve sözlerini; şairin övdüğü diğer kişileri daha iyi anlatmak için kullanılmıştır." (*Uzun, 2000, XXII/473-474*).

Divan şiirinde âşık, mâşuk, şair ve tabiat anlatılırken Hz. İsa'nın mucizelerine birer mazmun ve mefhum olarak sıkça başvurulmuştur. Sevgilinin saçı, kokusu, bakışı, dudağı ve sözü can veren İsa (as)'dan adeta birer parçadır. Sevgili, bir taraftan kendine tutkun âşıkların canlarına kasteder, diğer taraftan uğruna can veren bu kurbanlara İsevî nefesiyle hayat bağışlar. Âşık, çile dolu yaşamıyla İsa (as)'yı andırır; şair, şiirini överken Hz. İsa'nın ölüleri diriltme mucizesine göndermede bulunur; tabiat; havası, suyu, yaprağı, çiçeği, ağacı, bahçesi hâsılı bütün unsurlarıyla İsevî bir ruh taşır.

a. Mucizeleri

Şiirimizde Hz. İsa'ya ait birçok mucize hatırlatılmıştır. Hz. İsa yaratılış yönüyle diğer insanlardan farklıdır. O, Rûhu'l-Kudüs'ün nefesiyle yaratılmıştır. Hz. İsa, bu mucizevî yaratılışı inkâr edenlere yüce beşikte (*mehd-i ulyâ*) kâmilâne cevap vermiştir.

Kudretinle bî-peder 'İs'ibn-i Meryem halk olup

Enbiyadan oldu mümtaz nam(ı) olmak üzere rûh

Nazîf, (Elaldı, 2005, s.85).

İsâ idi ya o tıfl gûyâ
Mihrâb idi ana mehd-i ulyâ

Hurşîd kimi kemâle kâbil
İsâ kimi tıflıkda kâmil

Şeyh Gâlib, Hüsnü Aşk, (Doğan, 2002, s.25, 35).

Hiz. İsa, sırlara vâkıf olan bir peygamberdi. Eşyanın gizlerini ortaya dökmek için bütün eşya, adeta bir emir eri gibi onun arzusuna bakardı.

Mesîh-veş heme eşyâ vü kevn emrine râm
Lebinde müzmer o şûhun ilâc-ı âteş ü âb
Olamaz la'l-i revânbahına hem-râz Mesîh
Yok yere eylemesin davî-i îcâz Mesîh

Şeyh Gâlib Divânı, (Okçu, 1993, s.215, 222).

Her çağda rağbet gören bazı konular vardır. Hiz. Muhammed (sav) zamanında belagat, gayptan haber verme, şiir ve hitabet; Hiz. Musa zamanında sihir ve büyü; Hiz. İsa zamanında ise tıp ilmi öne çıkan bir bilim olmuştur. Eski şiirimizde Hiz. İsa'nın bir tabip olduğu, dua ve meshle (elle sıvazlama) en ağır hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi sıklıkla hatırlatılmıştır.

Muttasıl dâr-ı şifâ hâsiyet-i çeşminde
Dem-i İsî-veş olur nâle-i bîmâr latîf
Nâ'ilî, (İpekten, 1990, s.238).
İsâ'ya hemdemdür gelen
Canlara merhemdür gelen

Niyazî-i Mısrî, (Erdoğan, 1998, s.208).

Bir dem gelür 'İsâ gibi ölmüşleri diri kılar
Bir dem gelür güm-râhleyin yolında ser-gerdân olur

Yûnus Emre, (Tatçı, 1997, s.41).

Hiz. İsa'nın bir başka mucizesi de gökten sofrâ (ma'ide) indirmesidir. Havarilerin talebi üzerine indirilen bu gök sofrası şöyle hatırlatılmıştır.

Diledi mâ'ide çün kavm-i İsâ
Görüp îmân getirmeyince tersâ

Zâtî, (Arslan, 1994, s.162).

İsâ'yla gök sofrasından utanmışlar

Karakoç, (Taha'nın Kitabı, 2012, s.30).

Hız. İsa'nın semaya yükselişi (*urûc*) anlatılırken onun göğün ikinci, dördüncü tabaka-da oluşu, bozulan dünyayı ıslah, Şeriat-ı Ahmedîye'yi ihyâ etmek için yeryüzüne yeniden dönmesi (*nüzûl-i İsa*) anlatılmıştır.

Çün küşâd oldu ikinci semâ

İki nebî oldu mülâki bana

Nahifî, (Akbaş, 2006, s.87).

Câm-ı zer sunsan bana mihr-i cihân-ârâ gibi

Bezmgâhum çarh-ı çârümde idem 'Îsâ gibi

Behiştî, (Şener,1999, s.467).

Niçün ol dem kıyâmet kopmadı arş u semâ içre

Aceb gerdûn dahi ne günlere saklar Mesîhâ'yı

Yenişehirli Avni, (Turan, 1998, s.125).

Dem-i âhirde nitekim 'Îsâ

Eyledün şer'-i Ahmedî ihyâ

Âşık Çelebi, (F. Kılıç, 2003, G2/B7).

b. İsevî Semboller

Asırlarca iç içe yaşadığımız Hristiyanlık dini ve bu dine ait semboller, sanatımız, bilhassa şiirimiz üzerinde kuvvetli etkiler bırakmıştır. Bu dinin en önemli simgelerinden biri *kilisedir* (*deyr*). Bazen kiliseden söz edilirken sevgilinin güzelliğini vurgulamak için '*tasvir-i Mesîhâ*'dan da söz edilir.

Bu dâire-i *deyr-i* muhabbetde benimçün

Bir şûh-ı Mesîhâ-dem ü tersâ peçe düşdi

Ahmed Hamdi, (Yıldız, 2012, s.223).

Bâlâ-rev olan ancak manâ-yı mücerreddir

Tasvîri Mesîhânın büt-hânede kalmıştır

Şeyh Gâlib, Hüsnü Aşk, (Doğan, 2002, s.23).

Görse o büti *deyr-i* şühûd içre olurdu

Tasvîri-i kilîsâ gibi İsa mütehayyir

Yenişehirli Avni, (Turan, 1998, s.126).

Hristiyanlığın dikkat çeken başka bir simgesi de *zünnârdır*. Dinî bir kimliği temsil eden *zünnâr*, papazların bellerine bağlayarak aşağıya doğru sarkıttıkları bir kuşaktır. Şiirde sevgili kimi zaman belinde *zünnarıyla* tasvir edilmiştir.

Görklü hulkından gele kâfir dîne

Ermeni *zünnâr* kesüp dînden döne

Âşık Paşa, (Yavuz, 2000, s.308).

Bu dine ait önemli öğelerden biri de *havarilerdir*. Hristiyanlığın ilk tebliğ yıllarında Hz. İsa'ya inanan ve sayıları on iki olduğu bilinen bu kişiler, şiirimizde Hz. İsa için birer yardımcı, kavimlerine hakikati anlatan birer rehber olmaları bakımından işlenmiştir.

Mukaddemden *havâriyyûm* yaver kıldı 'İsâ'ya

O demde oldular ol kavme rehber yâ Resûlallâh

Nazîf, (Elaldi, 2005, s.243).

Hristiyanlığın din âlimlerinden olan *râhip*, (*ruhbân, kıssîs*) genellikle kiliselerde yaşar ve dinî törenleri yürütürlerdi. Râhip, aşağıdaki beyitlerde insanlara yardım eden, kilisede İncil okuyan birer din adamı olarak betimlenmiştir.

'Înâyet ide ger *kıssîs* u *rûhbân*

Binâyâ himmet-ile ire dermân

Rûmî, (Korkmaz, Doğan, 2009, s.43).

Bir dem varur mescidlere yüzün sürer anda yire

Bir dem varur deyre girer İncîl okur *ruhbân* olur

Yûnus Emre, (Tatçı, 1997, s.41).

Hristiyanlığın belki de en önemli sembolü olan *İncil*, şiirimizde bazen Kur'an'ın üstünlüğünü ortaya koymak için, bazen de tahrif edilmiş bir dinin kutsal kitabı olarak zikredilmiştir.

Mesîh'a indi ger *İncîl*-i nâfi'

Bana yegrekdürür Kur'an-ı câmi'

Ger ide nâmesi *İncîl*'i tağyîr

Getürse 'İsî gökden virmeyem yir

Rûmî, (Korkmaz, Doğan, 2009, s.56,58).

Selefden enbiya şer'ini mensûh eyledi şer'in

Gerek 'İsâ gerek Mûsâ Kelîmin yâ Resûla'llâh

Nazîf, (Elaldi, 2005, s.217).

Hristiyanlığın ana sembollerinden olan *haç* (*istavroz*) motifine de sık sık yer verir. Sevgili, beyitlerde kimi zaman boynunda haçıyla tasvir edilir. Bununla sevgilinin bir Hristiyan güzeli olduğu vurgulanır.

Zülfün ile 'ârızun devrinde ey 'İsâ- nefes

Kime kim dirsem müselmân bulunur koynında *hâç*

Edirneli Nazmî, (Köksal, 2012, s.443).

Şarap (*bâde*) da, Hristiyanlıkla ilgili kavramlardan biridir. Kimi dizelerde İsevilikte şarap içmenin helal oluşuna dikkat çekilir.

İçdi kâfir gamzesi kanum tekellüf çekmedi
Bâde içmek olduğün dîn-i 'Îsâ'da helâl

Edirneli Nazmî, (Köksal, 2012, s.1544).

c. Bazı Özellikleri

Klâsik şiirimizde Hz. İsa hikmet sahibi olması, âbid kişiliği, az yemesi, oruç tutması ve çile insanı olması gibi kimi özellikleriyle ele alınmıştır.

Ne hikmetdür bu kim yâ Rab söze gelse Mesîhâ-veş
Bağışlar mürde cisme cân leb-i şîrîni Lokmân'uñ

Edirneli Nazmî, (Köksal, 2012, s.1506).

Cân virür bendesi olmaga Mesîh
Rûz (u) şeb nâmını eyler tesbîh

Gelibolulu Mustafa Âlî, (Aksoyak, 2003, s.93).

Perhîz ü riyâzet ile teb-lerzeye düşdü
Hurşîde sahi savm-ı Mesîhâ neler etdi

Şeyh Gâlib Divânî, (Okçu, 1993, s.409).

Bana etdiklerini etmedi 'Îsâ'ya Yehûd
Çıkdı eflâke figânım bilir ol Rabb-i 'âlim

Sünbül-Zâde Vehbî, (Yenikale, 2012, s.134).

d. Bazı Unvanları

Şiirimizde Hz. İsa Rûhullâh, Mesîh, İbn-i Meryem ve İbnullâh unvanlarıyla sık sık anılmıştır.

Deyre varmakdan murâd ihyâ-yı emvât eyleyip
Bütlere i'câz-ı Rûhu'llâhı söyletmek midir?

Nâ'ilî, (İpekten, 1990, s.199).

Yehûd, Üzeyr'e; Nasârâ, Mesîh'e İbnullâh
Demekle unsur-i tevhid olur giderse tebâh

Mehmet Akif, (Düzdağ, 2012, s.230).

Kâfir bileydi mâni-i levh-i zamîrini
Tağyîr iderdi vasf-ı Mesîh ibn-i Meyem'i

Yenişehirli Avni, (Turan, 1998, s.125).

e. Şahıslarla İlgisi

Şiirinde Hz. İsa'nın adı en çok Hz. Muhammed (sav)'le anılır. Peygamberimizin Miraç'ta Hz. İsa ile konuşması, Hz. İsa'nın O'na ümmet olma ve na'tını ezberleme arzusu işlenir. Bazen de vefatından önce sahabelere verdiği Veda Hutbesi ile Hz. İsa'nın havarileriyle yaptığı son konuşması dile getirilmiştir.

Oldı ol dem ki Burâk üzre süvâr
Cebreîl oldu ana gâşiyedâr

Karşu geldi ana İdrîs ü Mesîh
Merhabâ idi dilinde tesbîh

Gelibolulu Mustafa Âlî, (Aksoyak, 2003, s.34).

Sen ol remz-âşinâ-yı fâş-gû-yı sırr-ı 'irfânsın
Ki itmişdür Mesîhâ na'tun ezber yâ Resûla'llâh

Ahmedî, (Akdoğan, 2008, s.71).

Sonra “ayrılış” konuşmasında
Sustu İsa
Sustu İsa'da her havari
Sustu yüz yirmi bin sahabi
Sustu zaman

Karakoç, (Hızır ile Kurk Saat, 2012, s.61).

Şairler; zengin hayalleri, ince manaları ifade etmek için Hz. İsa ile diğer peygamberlerin meşhur mucizelerine göndermede bulunurlar. Hz. Musa'nın ejderhaya dönüşen asası ve yed-i beyzâ mucizesi; âb-ı hayatı keşfe çıkan Hızır ve İlyas peygamber ile Hz. İsa arasında; Hz. İsa'nın nutku ile Hz. Davut'un ses güzelliği; Hz. İsa'nın tabibliği ile Eyyüp peygamberin sabrı arasında bir ilgi kurulmuştur.

Kanı 'İsâ öğrene agzundan ihyâ âyetin
Kanı Mûsâ kim aña göstere zülfün mu'cizât
Ruhı ol âftâbuñ kim yed-i beyzâ-yı Mûsâ'dur
Dehânı sûre-i Meryem hakiçün 'ayn-ı 'İsâ'dur

Edirneli Nazmî, (Köksal, 2012, s.365,859).

Sevâd-ı zülfine iren hayât-ı lem-yezeli buldı
Ki İsa ile Hızır İlyâs yüzün suyına ahyadır

Fenayî Cennet Efendi, (Yıldız, 2010, s.263).

Dem-i Dâvûdu nutk-ı 'Îsevîden
Demür inse ola gözüme süzen

Rûmî, (Korkmaz, Doğan, 2009, s.58).

Mesîhâ-yı nigehten ders alıp dehrin etibbâsı
Bu bîmârın ilâcın sabr-ı Eyyûb eylemişlerdir

Şeyh Gâlib Divânı, (Okçu, 1993, s.229).

Karakoç'ta Hz. İsa, Taha karakteri üzerinden yeniden dirilişin bir sembolü olarak algılanmıştır.

Yahya'nın sözleri dirildi Taha'da
İsâ'nın gözleri görüldü Taha'da

Taha'yı nasıl dirilttiler
Anarak İsâ'nın doğumunu
Anarak Muhammed Mustafa'nın doğumunu

Karakoç, (Taha'nın Kitabı, 2012, s.5,64).

Hz. İsa'nın ismi, ihya edici Mehdi ile fitne çıkarıcı Deccâl; sihir sahibi Hârût ile çok yemesi ve hazinesiyle birlikte toprağın altına giren Kârun'la birlikte zikredilmiştir.

Ma'nâ-yı kelâmı rûh-bahşâ
Mehdî gibi şer'i eyler ihyâ

Cihâni 'adl ile itdün Mesîh-veş ihyâ
Cefâ vü zulmü götürdün çü fitne-i Deccâl

Şeyh Gâlib, Hüsnü Aşk, (Doğan, 2002, s.12,37).

Sihri Hârût'dan etmiş dem-i İsâyâ rasad
Yerde gökte ne ki var olmadı bî-gâne-i ney

Şeyh Gâlib Divânı, (Okçu, 1993, s.415).

Dil viren medfûn olur dünyâya bil Kârûnveş
Kim tecerrüd eyledi göklerdeür 'İsâ gibi

Edirneli Nazmî, (Köksal, 2012, s.2704).

f. Hz. Meryem

Klâsik şiirde Meryem, çağrışım değeri oldukça zengin bir motiftir. Şairler, birçok özelliğinden dolayı ondan bahsetmişler. *Rûh'ül-Kudüs'le (Cibrîl, Rûh'ul-Emîn)* olan konuşması, onun nefesiyle gebe kalması bunlardan sadece birkaçıdır.

Bir gulam ki bahş olundu hem zekiyya diyerek,
Nefh edip Ruhul-kudus haza nebiyya diyerek.

Çün göründü sûret-i insânda Cibrîl Meryem'e.
Korktu Meryem âdemîden ınkıbâz geldi deme.

Şemseddin Canpek, (O. Bilgin, 1990, s.246).

Karakoç, Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya hamile kalışını bir *muştı*, *müjde* olarak nitelendirir. Bu *muştı*yu fısıldayan melek, Ruh'ul- Kudüs'tür.

Yankı yapan kutlu kadın *muştı* sana
Bir meleğin bir sözünden gebe kalan kutlu kadın
Ayrılığın şiddetinden gebe kaldın

Meryem'in duyduğu kelime gibiydi
Karakoç, (Hızır ile Kırk Saat, 2012, s.28,29).

Hz. Meryem, güzel kokulu bir çiçek olarak bilinen *buhûr-ı Meryem* 'le anılır.
Hizmetde o gülşene demâdem
İsâgülüdür *buhûr-ı Meryem*

Şeyh Gâlib, (Hüsnü Aşk, Doğan, 2002, s.46).

Bahûr-ı Meryem'i basdırdı dûd-ı nâle vü âhım
Görelen âteşin-rûyunda hâl-i 'anber-âsâyı

Sünbül-Zâde Vehbî, (Yenikale, 2012, s.521).

Hz. Meryem doğum yaptıktan sonra yanı başında beliren arkta su içer ve doğum sırasında yeşeren hurmalardan yer. Klâsik şiirdeki *nahl-i Meryem (draht-ı Meryem)* kavramları bu olayı hatırlatır.

Safâ bağışlamış bâğa sabâ İslâyin demden
Yeşermiş kuru ağaçlar netekim *nahl-i Meryem*'den

Nesimî, (Ayan, 1990, s.290).

Hz. Meryem'in şiirimizde bahsedilecek görülen yönlerinden biri de günlerinin birçoğunu oruçlu geçirmesidir. Şiirde bu özellik *savm-ı (rûze-i) Meryem* olarak ifade edilir.

Vuslatun 'îdine irem diyü sen 'İsî-demün
Yıllar olmuşdur ki gönlüm *rûze-i Meryem* tutar

Karamanlı Nizâmî, (İpekten, 1974, s.139).

Divan şiirinde Hz. Meryem ismine yer verilmesinin nedenlerinden biri de iffetin sembol kadınlarından biri olmasıdır. Şairler, dizelerinde özgün ve benzersizliklerini *bikr-i Meryem* mazmunuyla ifade etmişlerdir.

Meryem-âsâ bîkr-i fikründen tevellüd eyledi
 Hazret-i 'Îsâ gibi 'âlemleri ihyâ iden

Necatî Beg, (Tarlan, 1997, s.109).

Hız. Meryem'le ilgili zikredilen kavramlardan biri de *rişte-i Meryem*'dir. Rîşte-i Meryem, çok ince bükümlü ip anlamına gelir. Dizelerde onun büyük bir sabırla bu ipi dokumasından söz edilir.

İğnesin rişte-i Meryem'den üzenler çokdur
 Girmedî 'âlem-i tecrîde hemîn 'Îsâ tek

Nigârî, (A. A. Bilgin, 2011, s.246).

g. Sevgilinin İsevî Özellikleri

Klâsik şiirde Hz. İsa, sevgili yüceltilirken sıkça başvurulan mazmunlardan biri olmuştur. Hemen hemen bütün şairler sevgiliyi anlatırken Hz. İsa'nın mucizelerini hatırlatırlar. Sevgili saç, kokusu, kaşı, kırpikleri, bakışı, dudağı, öpüşü, sohbeti, sövgüsü, yürüyüşüyle adeta baştan ayağı bütün özellikleriyle âşığa hayat kaynağı olur, her dem ona can katar.

Divan şiirinde sevgilinin ölümsüzlük başılaşayan siyah *zülfü* (saç), cana can katan kor *lebi* (dudak), diriltici *bûsesi* (öpme), inleyen hastalara mütemadiyen şifa dağıtan *çeşmi* (göz), büyüleyici *nigehi* (bakış) ile Hz. İsa'nın mucizeleri arasında bir ilgi kurulmuştur.

Sevâd-ı *zülfine* iren hayât-ı lem-yezel buldı
 Ki 'Îsâ ile Hızr İlyâs yüzün suyına ahyâdır

Fenayî Cennet Efendi, (Yıldız, 2010, s.263).

Gözlerün cellâdı eyler her nefes cân kasdını
 Leblerün 'Îsâ-sıfât gerçi bağışlar cânâ cân

Edirneli Nazmî, (Köksal, 2012, s.1858).

Gezerken haste-dil bî-çâre bir 'Îsî-dehân buldum
 Leb-i cân-bahşın *öpdüm* mürde iken tâze cân buldum

Yakînî, (Zülfe, 2009, s.224).

Muttasıl dâr-ı şifâ hâsiyet-i *çeşminde*
 Dem-i 'Îsî-veş olur nâle-i bîmâr latîf

Nâ'ilî, (İpekten, 1990, s 238).

Zemîni Gâlib-i mûciz demindir etse dahu
 Dem-i Mesîhi müsahhar füsûnger-i *nigehin*

Şeyh Gâlib Divânı, (Okçu, 1993, s.315).

Bazen de Hz. İsa; sevgilinin güzel *ruh'u* (*yanak*), ibadete layık *ebrûsu* (*kaş*), şifa sunan *demî* (*nefes*), ihyâ edici *sövgüleri* arasındaki benzerliğe dikkat çekilmiştir.

Temâşâ etse ol *ruh-ı* musavver şûh-ı tersâyı

Atar âgûşdan Meryem Ana tasvîr-i 'Îsâ'yı

Sünbül-Zâde Vehbî, (Yenikale, 2012, s.521).

Perestîşgah iken *ebrûsu* Cibrîl ü Mesîhâya

O kâfir mâcerâ-yı işveye İslâm müşkildir

Muttasıl dâr-ı şifâ hâsiyet-i çeşminde

Dem-i İîsî-veş olur nâle-i bîmâr latîf

Nâ'ilî, (İpekten, 1990, s.185,238).

Egerçi mürdeyi 'Îsâ dirildürmüş du'â ile

Bize sögdükçe cân virür nigârûn la'l-i şîrîni

Edirneli Nazmî, (Köksal, 2012, s.2873).

h. Diğer Unsurlarla İlişkisi

Kimi zaman şiirde Hz. İsa'nın birbirinden farklı unsurlarla zikredildiğini görmek mümkündür. Bazen manevî yükselişine engel olan *sûzen* (*iğne*), Mısır'a kaçmasında ve tebliğinde yardımcısı *har* (*eşek*), kanaatkâr bir kuş olan *Ankâ*, kimi zaman tabii güzellikleriyle *şehirler*, cana can katan *bâd-ı sabâ*, sema ehli olan Hz. İsa ile görüşmek için göğe yükselen *ah* ile bağlantılı olarak zikredilmiştir.

'Îsî yarım *igneyle* yol bulmadı Hazret'e

Benüm bunca dilekle ya kanda sığar rahtum

Yûnus Emre, (Tatçı, 1997, s.182).

Yürürse Sabâyî n'ola ol yâr ile agyâr

Gam yime Mesîhâ'dur u yanında harı var

Edirneli Nazmî, (Köksal, 2012, s.951).

İhtiyâr itsen kanâ'at gûşesin 'Ankâ gibi

Ey gönül eflâk olurdu menzilün 'Îsâ gibi

Havâsı Mesîhâ-yı tab'-ı nizâr

Temâşâsı tiryâk-ı hâb-ı humâr

Nedim, (Macit, 1997, s.211).

Âb-ı hayvânı beğenmez hasletindedür Mesîh

Akdugunca sanki bir rûh-ı revândur Aspozi

Niyazî-i Mısrî, (Erdoğan, 1998, s.38).

Bâda virme ‘ömrünü bir dem ‘Atâyî şimdi kim
Bâde âb-ı Hızır’dur *bâd-ı sabâ* ‘Îsâ-nefes

Çerhe çık ey *âh* ‘Îsâ’dan bu derde çâre sor
Görmez olduk mürdeler ihyâ iden cânâneyi

Edirneli Nazmî, (Köksal, 2012,s.1126,2646).

B. MANZUM METİNLERDE HZ. İSA

Peygamberler; mucizeleri ve kıssalarıyla eski şiirimizi derinden etkileyen önemli unsurlardan birini oluşturur. Bu metinlerde peygamberlerin mucizeleri hatırlatılırken hayatları bazen bir bütün bazen de bir bölüm halinde anlatılmıştır. Hayatı ve mucizeleriyle şiirimiz için zengin bir kavram olan Hz. İsa, bu peygamberlerden biridir. Tesbit ettiğimiz eserlerin farklı nazım biçim ve türlerinde Hz. İsa’nın birçok yönü öne çıkarılmıştır.

1. Mesneviler-Hz. İsa

Beyit sayısının sınırsız olması, aruzun kısa kalıplarıyla yazılması gibi kolaylıklardan dolayı olay eksenli metinlerde daha çok mesnevi nazım biçimi tercih edilmiştir. Yapılan taramalarda Hz. İsa ile ilgili birçok kıssanın mesnevi tarzıyla yazıldığı tesbit edildi.

a. *Mesnevi*

Mesnevî-î Şerîf, Mesnevî-î Manevi isimleriyle anılan bu eserde Mevlânâ (v.1273) dinî, tarihî, efsanevî kişilerin kıssasından bahseder. Bu kişilerden biri olan Hz. İsa ile ilgili birçok kıssadan sadece ikisinde şu bilgilere yer verilir.

Birinci kıssa ‘İsa’nın Yol Arkadaşının İsa’dan Kemikleri Diriltmesini İstemesi’ başlığını taşır. Kıssa, 30 beyitten oluşur. Kıssada layık olmadığı halde Hz. İsa’dan İsm-i Âzam duasını talep eden bir kişinin bir aslan tarafından parçalanışı anlatılır (*Mevlanâ, Çev. Karaismailoğlu, 2010, s.173,182-183*).

İkincisi, ‘İsa’nın Ahmaklardan Dağın Yukarısına Kaçması’ başlığını taşır. Ahmakları aydınlatmanın imkânsız olduğuna dikkat çekilerek onlardan kaçmanın gerekliliğinden bahseden kıssa, 26 beyitten oluşur (*Mevlanâ, Çev. Karaismailoğlu, 2010, s.368-369*).

b. *Garib-Nâme*

XIV. yüzyılın başında yazılan bu eserde felsefî, ahlakî, tasavvufî temalar öne çıkarılmıştır. Âşık Paşa (v.1332), ‘Îşâret-i Îsâ Aleyhisselâm’ adlı bölümde 15 beyitle Hz. İsa’nın bir rûh (Rûhullâh) olması, ölülerini diriltmesi, kundakta iken Allah’ın birliğini ve kendi peygamberliğini ilan etmesi ve Hz. Âdem’in hem anasız hem babasız, Hz. İsa’nın da babasız yaratılmasından söz etmiştir (*Âşık Paşa, Yavuz, 2000, s.37, 142, 412*).

c. *Pend-i Ricâl*

Müridî (XIV-XV yy) tarafından kaleme alınan eser, dinî-ahlakî bir muhtevaya sahiptir. Eserin dokuz, on beş ve on altıncı bölümlerinde Hz. İsa ile ilgili üç kıssaya yer verilmiştir.

Dokuzuncu bölümde İsa (as)'dan bahseden beyit sayısı 20'dir. Kıssada, "Yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. O ateş, kâfirler için hazırlanmıştır (Bakara 2/24)", ayetini işiten bir taşın, endişelenip ağlaması ve cehenneme girme kaygısını Hz. İsa ile paylaşması ele alınmıştır (*Müridî, A. Kılıç, 2005, s.314-316*).

Pend-i Ricâl'in on beşinci bölümü 56 beyitten oluşur. Burada, ölüm korkusundan yemeden içmeden kesilen bir kuzunun Hz. İsa ile konuşması ve insanın ölüm karşısında kayıtsızca yaşayışı eleştirilmiştir. Ölüm temasından hareketle Hz. İsa'nın dünyaya meyletmemesi ve seyahati seven bir peygamber olması da nazara verilmiştir (*Müridî, A. Kılıç, s.398-404*).

68 beyitten oluşan eserin on altıncı bölümünde Hz. İsa, kendisine ve dostlarına kızan bir tarla sahibine ibret için, Hz. Âdem'den o zamana kadar tarlaya sahip olan bütün kişileri diriltirek dünya malının geçici olduğunu anlatır (*Müridî, A. Kılıç, s.409-417*).

d. *Hikmet-Nâme*

Ansiklopedik bir hüviyet taşıyan *Hikmet-Nâme*, XV. yüzyılda İbrâhim İbn-i Bâlî tarafından yazılmıştır. Eserde, 6 beyitlik Hz. İsa -Meryem kıssası anlatılır. Hz. İsa, ibadet etmek için sık sık gözden kaybolur, ıssız yerlere çekilirdi. Hz. Meryem, uzun süre görünmeyen Hz. İsa'yı bulmak için aramaya başlar. Dokumacılık yapan birkaç kişi Hz. Meryem'e yalan söyledikleri için Hz. Meryem, onlara beddua eder (*İbn-i Bâlî, Altun, 2003, s.400*).

e. *Rıdvâniyye*

Rıdvâniyye; XV. yüzyılın ikinci yarısıyla XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Ahmed-i Rıdvân'a ait dinî-ahlakî bir eserdir. Eserin on altıncı bölümünde, 30 beyitten oluşan Hz. İsa ile ilgili "Üç Arkadaş ve Bir Hazine" kıssasına yer verilir.

Hikâyede bir rastlantı sonucu tanışan üç arkadaşın, yine bir rastlantı sonucu buldukları bir hazine için birbirlerini öldürmeleri anlatılır. Ölülerin bulunduğu yere gelen Hz. İsa, dünyanın sıkıntı yeri olduğunu, herkesin kazandıklarını bırakıp buradan ayrılacaklarını ve burada mutluluğun imkânsız olduğunu ifade eder (*Ahmed-i Rıdvân, Yılmaz, 2006, s.76-79*).

f. *İbret-Nümâ*

İbret-Nümâ, XVI. yüzyıl mutasavvıflarından Şemseddîn-i Sivâsî'nin (v.1597), Feriüddîn-i Attâr'ın *İlâhî-Nâme*'sinden seçip tercüme ettiği hikâyeler ve hikâyelerin 'İbret' adlı bölümlerinden oluşmuştur. Eserde, Hz. İsa ile ilgili iki kıssaya yer verilmiştir.

47 beyitten oluşan birinci kıssada Hz. İsa ile dünyayı temsil eden yaşlı bir kadın arasında geçen konuşmalar anlatılır. Bu kadının beli bükülmüş, dişleri dökülmüş, gözleri

çapaklı, ağzı salyalı; ellerinden biri kanlı, diğeri kınalı olmasına rağmen üzerinde görenleri hayrete düşüren süslü bir elbisesi vardır. Yaşlı kadın, bu çelişkinin nedenini soran Hz. İsa'ya, gerçek mahiyetini ancak bu suretle gizleyebildiğini ifade eder. Bu açıklama üzerine Hz. İsa “Ey dünya! Seni bildim ve terk ettim. Allah'ım beni dünyanın hilesinden kurtar!” diyerek oradan ayrılır (Şemseddîni Sivâsî, Çöm, 2007, s.390-394).

İkinci kıssa 17 beyitten oluşur. Bu kıssada güzel söz, saf kalb ve daim ağlar bir göze sahip olmayan birinin, Hz. İsa'dan ısrarla İsm-i Âzam duasını öğrenme arzusu anlatılır. Duayı öğrenen adam, bunu tecrübe etmek için çölde rastladığı kemiklere okur. Bir aslana ait olan bu kemikler duanın etkisiyle aslana dönüşür ve aslan, adamı bir hamlede parçalar. Hz. İsa, bu olay üzerine dostlarına, kanaat etmenin önemini ve layık olunmayan şeyleri ısrarla istemeyi Allah'ın hoş karşılamadığını vurgulamıştır (Şemseddîni Sivâsî, Çöm,2007, s.436-437).

g. *Sohbetü'l-Ebkâr*

Sohbetü'l-Ebkâr, XVII. yüzyılda yaşayan Nev'izâde Atâî (v.1635) tarafından yazılmıştır. Atâî, bu eserinde Hz. İsa ile ilgili 30 beyitlik bir kıssaya yer verir. Kıssada; Hz. İsa'nın yürürken ayağının altındaki kuru toprağı yeşertmesi, ölüleri diriltmesi, kör ve alacalı olanları iyileştirmesi, sureti insan, sîreti köpek olan birinin hayâsız soruları karşısında nebevî bir lütuf ile cevap vermesi ve kin tutmayan karakteri işlenmiştir (Nev'izâde Âtaî, Yelten, 1999, s.122-124).

h. *Külliyyât-ı Şemsî (Divân-ı Hadikatü'l-Meânî)*

Eser, M.Şemseddin Canpek (v.1965) tarafından kaleme alınmıştır. Hz. İsa'dan bahseden beyit sayısı 197'dir. Bu bölümde Hz. İsa'ya ait birçok ayrıntıya yer verilir. Hayatı, mucizeleri, hikmetleri; Hz. Meryem; Hz. İsa'nın Cibril'in nefesiyle yaratılmasından dolayı en çok anılan kişi olması; Hristiyanlarca İbnullâh, bir ilah olarak vasıflandırılması ve teslis inancı; Rûhullâh, Kelimetullah unvanlarıyla anılması, nüzul ettiği Mehdî'nin arkasında namaza durması ve Şeriat-ı Ahmediye ile amel etmesi gibi mucizeler vurgulanmıştır (Şemseddin Canpek, O. Bilgin, 1990, s.246-262).

2. *Gazel-Hz. İsa*

Gazellerde daha çok aşk ve şarap temaları ağır basmasına rağmen ilahî aşkın tenrenüm edildiği, peygamber mucizeleri de anlatılmıştır. Yaptığımız araştırmalarda Hz. İsa'nın kimi özelliklerinin dile getirildiği ve beşer beyitten oluşan Vusulî, Şehrî ve Şeyh Galib'e ait birer gazel tesbit ettik.

Bunlardan birincisi, Vusulî (v.1592) Dîvânı'nda yer alır. Gazelde nefesiyle ölüleri diriltten Hz. İsa ile âb-ı hayat sayesinde ölümsüzlüğü yakalayan Hızır arasında ilişki kurulmuş. İsevî özellikler taşıyan sevgili; saçı, dudağı ve ayva tüyleriyle âşıklara can verir. Sevgilinin bu hayat bahşedici vasıflarının yanında Hz. İsa ve Hızır'ın anılmaması doğal karşılanır (Vusulî, Taş, 2010, s.190).

Diğeri, Şehrî olarak bilinen Malatyalı Ali Çelebi (v.1653) *Dîvânı*'nda yer alan 'Me-sîh' redifli bir gazeldir. Gazelde tedavisi olmayan aşk ile Hz. İsa anlatılmıştır. Şair, aşka

müptela olmuştur. Bu öylesine devasız bir derttir ki şifa sunan Hz. İsa bile çaresizdir. Hz. İsa'nın iyileştirici nefesi şifa olmadığı gibi şairin hastalığını da artırmıştır (*Şehrî, Demirel, 1999, s.255*).

Hiz. İsa'dan bahseden bir başka şair de, divan şiirinin son büyük temsilcisi olarak kabul edilen Şeyh Gâlib (v.1799)'tir. Divanındaki 'Mesih' redifli gazelde, sevgilinin dudağı ile gözünün İsevî nefesten daha diriltici ve Hiz. İsa'nın mâsivâdan uzaklaşarak kendisini ibadete veren bir peygamber olduğu nazara verilmiştir (*Şeyh Gâlib, Okçu, 1993, s.536*).

3. Hilye-Hiz. İsa

Hilye kelimesi sözlükte; süs, zinet, güzel sıfatlar, güzel yüz ve cevher gibi anlamları karşılar. İstilahî, bir kavram olarak da Hiz. Peygamber'in mübarek vasıf ve güzelliklerini anlatan manzum ve mensur eserler olarak tanımlanır *Neşâtî*, (*Şener,1983, I/285*). Hilye, Peygamberimizin yanı sıra diğer peygamberler, dört halife ve bazı din büyükleri için de yazılır (*Erdoğan, 2007, XI/318*). Neş'atî'nin (v.1678), Hilye-i Enbiya'sında Hiz. İsa hakkında şu bilgilere yer verilmiştir.

Neş'atî, Hiz. İsa'nın dikkat çeken özelliklerini 10 beyitte anlatır. Hiz. İsa'nın beyaz, hafif kırmızıya çalan bir teni vardır. Tebessüm ederek konuşur, orta boyludur. Seyri doyumsuz bir siması vardır. Sakalları siyah; yüzü küçükçedir. Hâsılı o, tasviri mümkün olmayan bir Ruh'tur (*Neşâtî, Şener, 2007, XI/299-300*).

4. Mevlid-Hiz. İsa

Mevlid, insanın doğduğu yer; doğma, dünyaya gelme; doğulan zaman; Hiz. Muhammed (sav)'in doğumunu anlatan manzum eserler olarak tanımlanırken zamanla Peygamberimizin doğumunu anlatan törenler için de kullanılmıştır (*Canım, 2010, s.137*).

XV. yüzyılda yaşayan Hafî adlı bir şairin mevlidinde (*Zâdü'l-Meâd*) Hiz. İsa ile ilgili bazı mucizelere değinilmiştir. Bu eserde Peygamberimizin büyüklüğünü ortaya koymak için O'nun mucizeleriyle bazı peygamberlerin mucizeleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

O peygamberlerden biri de Hiz. İsa'dır. Şair, 98 beyitten oluşan "Der Beyân-ı Mu'cizât-ı Resul Ki Der Beraberi Heme Mu'cize-i Peygamberânest" başlığı altında Hiz. İsa'nın şu dokuz mucizesine yer vermiştir. Hiz. İsa'nın; Hiz. Nuh'un oğlunu, kendi kavminden ölen üç kişiyi diriltmesi, haksızlığa uğrayan kişileri temize çıkarması, insanların evlerinde yedikleri-içtiklerini haber vermesi, balçıktan yapılan kuşlara ruh üflemesi, gökten sofranın indirilmesi, bir müddet uyuduktan sonra insanların neler yaptıklarını anlatması, kavminden uzaklaşıp kendini ibadete verdiği kavminin hallerine vakıf olması, ellerini açıp Allah'a yalvardığında avuçlarının rızıkla dolmasıdır.

Yine eserde, Miraç'ta Hiz. İsa ile karşılaşan Peygamberimizin, Nasârâ'dan şikâyetçi olması, duasına Hiz. İsa ile genç bir kız suretinde görünen Hiz. Meryem'in 'âmin' demesi anlatılır. Hiz. İsa'nın duasıyla günlerce süren büyük bir yağmur başlaması ve bu yağmurun yeryüzündeki bütün mülevves şeyleri temizlemesi başka bir mucize olarak

verilir. Hz. İsa'nın yeryüzüne yeniden dönmesine; duasıyla Deccâl ile Ye'cüc-Me'cüc'ün tasallutundaki dünyanın yeniden salaha kavuşmasına, dünyaya hükmetmesine; evlenip çoluk-çocuk sahibi olmasına ve yılda bir kez hacca gitmesine değinilir (*Haft, Tural, 2011, s. 371-376, 425, 460-461, 603-606*).

5. Mi'raciyye-Hz. İsa

Miraç kelimesi çıkılacak, yükselecek yer; merdiven, yükselme aleti; mirkat, süllem; göğe çıkma, yükselme; Hz. Muhammed'in (sav) göğe çıkarak Allah'la görüşmesi anlamlarında kullanılmaktadır.

Edebiyatımızda Mi'raciyesi ile tanınan Süleyman Nahîfî (v.1738), bu eserinde sema-nın ikinci tabakasında Hz. İsa ile Hz. Yahya'nın Peygamberimizi selamlamaları, O'nu sevgiyle karşılamaları, O'na hayır dua etmeleri ve Peygamberimizin halaoğulları olarak vasıflandırılmaları anlatılmıştır (*Nahîfî, Akbaş, 2006, s. 87, 92, 103*).

Sonuç

Getirdiği din ile Yahudiliği sona erdiren, Kur'an ve hadislerde adı sıkça geçen Hz. İsa, Türk İslam edebiyatını derinden etkileyen bir peygamber olarak anılmıştır. Özellikle nazım alanında mucizeleri, dinî sembolleri, vasıfları, unvanları ve kimi şahıslarla ilgisi bakımından oldukça zengin bir mazmun, kapsamlı bir imge olarak kullanılmıştır. Müstakil olarak Hz. İsa'dan bahseden manzum bir eser yazılmamasına rağmen farklı nazım biçim ve türleriyle beşerî ve nebevî özelliklerinin anlatıldığı birçok kıssaya yer verilmiştir. Böylece Hz. İsa'nın hayatına ait birçok ayrıntıya ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, S. (2006). *Süleymân Nahîfî'nin mi'râciyyesi (metin-muhteva-tahlil)*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akdoğan, Y. (2008). *İskendernâme*. Web: [http:// ekitap.kulturturizm.gov.tr](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr), adresinden 03.11.2012'de alınmıştır.
- Altun, M. (2003). *Hikmet-nâme*. Web: [http:// ekitap.kulturturizm.gov.tr](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr), adresinden 13.07.2012'de alınmıştır.
- Arslan, M. (1994). *Zâtî Süleyman Efendi, dîvân ve sevânihu'n-nevâdir fî ma'rifeti'l-anâsır*, (1. Baskı), Sivas: Dilek Matbaası.
- Bilgin, A. A. (2011). *Nigârî dîvânı*. Web: <http:// ekitap.kulturturizm.gov.tr>, adresinden 11.12.2012'de alınmıştır.
- Bilgin, O. (1990). *Külliyât-ı Şemsî (divân-ı hadikatü'l-meânî)*. (1. Baskı), İstanbul: Mus-takil
- Buhari, Muhammed b. İsmail. (1992). *El-câmiu'l-müsnedu's-saihihu'l- muhtasar min umûri rasûlillah (sav) ve sünenihî ve eyyâmihî, enbiya 48*, İstanbul: Çağrı Yay.

- Canım, R. (2010). *Divan edebiyatında türler*, (1. Baskı), Ankara: Grafiker Yay.
- Çöm, E. (2007). *16. Yüzyıl ahlâkî mesnevîleri ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin ibret-nümâ adlı mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Demirel, Ş. (1999). *Şehrî hayatı sanatı dîvânı'nun tenkitli metni ve tahlili*. ekitap. kultur-turizm.gov.tr, adresinden 09.11.2012'de alınmıştır.
- Doğan, M. N. (2002). *Hüs'n ü Aşk*. Web: [http:// ekitap.kulturturizm.gov.tr](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr), adresinden 25.08.2012'de alınmıştır.
- Ebu'l-Fidâ İsmail İbni Kesir. (1997). *El-bidaye ve'n-nihaye*. Beyrut: Darul-Fikr Yay.
- Elaldı, M. (2005). *Nazîf hayatı eserleri edebî şahsiyeti ve dîvânı'nun tenkîdli metni*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, K. (1998). *Niyazî-i Mısrî divânı*, (1. Baskı), Ankara: Akçağ Yay.
- Erdoğan, M. (2007). "Hâkim Mehmed Efendi'nin manzum hilyesi". Sivas: *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XI.(1), 317-358.
- Ersoy, M. A. (2012). *Safahat*, (1. Baskı), Haz. Düzdağ, Ankara: TDV Yay.
- Hâkim, Muhammed b. Abdillâh. (1997). *Müstedrek alâ's-sahîhayn*. Beyrut: Daru'l-Haremeyn. Yay.
- İbn-i Mâce, Muhammed b. Yezid. (1992). *Sünen*, Eşribe 25, İstanbul: Çağrı Yay.
- İpekten, H. (1974). *Karamanlı Nizâmî hayatı edebî kişiliği ve dîvânı*, (1.Baskı), Ankara: Ankara Üniversitesi Yay.
- (1990). *Nâ'ilî dîvânı*. (1.Baskı), Ankara: Akçağ Yay.
- Karakoç, S. (2012). *Taha'nın kitabı gül muştusu*, (9. Baskı), İstanbul: Diriliş Yay.
- , (2012). *Hızır'la kırk saat*, (11. Baskı), İstanbul: Diriliş Yay.
- Kılıç, A. (2005). *Müridi ve pend- i rical mesnevisi (inceleme- tenkitli metin- dizin)*, (2. Baskı), İzmir: Akademi Kitabevi.
- Kılıç, F. (2003). *Âşık Çelebi dîvânı*. Web: [http:// ekitap.kulturturizm.gov.tr](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr), adresinden 15.06.2012'de alınmıştır.
- Korkmaz, F., Doğan, E. (2009). *Rûmî'nin şîrîn ü şîrîye'si*. Web: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, adresinden 15.06.2012'de alınmıştır.
- Köksal, M. F. (2012). *Mecma'u'n-nezâ'ir (inceleme - tenkitli metin)*. Web: [http:// ekitap.kulturturizm.gov.tr](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr), adresinden 10.09.2012'de alınmıştır.
- Kutsal Kitap*. (2001). İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi.
- Macit, M. (1997). *Nedim dîvânı*. (1.Baskı), Ankara: Akçağ Yay.
- Mevlanâ, (2010). *Mesnevi*. Çev. Karaismailoğlu, A. (1.Baskı), Ankara: Akçağ Yay.

- Müslim b. el-Haccac. (1992). *El-câmiu's-sahih*, fezâil 147; hacc 216; fezail 147; imân, 247. İstanbul: Çağrı Yay.
- Okçu, N. (1993). *Şeyh Gâlib divânı*. (1. Baskı), Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yay.
- Şener, H. İ. (1983). “Neşâtî'nin hilye-i enbiyâsı”. İzmir: *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I/299-300.
- Tarlan, A. N. (1997). *Necatî beg dîvânı*. (1.Baskı), İstanbul: MEB Yay.
- Taş, H. (2010). *Vusûlî dîvânı (inceleme-metin-çeviri-açıklamalar-dizin)*. Web: [http:// ekitap.kulturturizm.gov.tr](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr), adresinden 25.08.2012'de alınmıştır.
- Tatçı, M. (1997). *Yûnus Emre dîvânı*. Web: [http:// ekitap.kulturturizm.gov.tr](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr), adresinden 25.11.2012'de alınmıştır.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. (1992). *Sünen*. menâkıb 1. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tural, S. (2011). *Zâdü'l-meâd (kitâbü mevlidü'n-nebi)*. Web: [http:// ekitap.kulturturizm.gov.tr](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr), adresinden 05.06.2012'de alınmıştır.
- Turan, L. (1998). *Yenişehirli avni bey dîvânı'nun tahlili (tenkitli metin)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (2007). *Kur'ân-ı kerim*. Ankara: TDV Yayınevi.
- Uzun, M. (2000). “İsa”, *DİA*. İstanbul: XXII/473.
- Yavuz, K. (2000). *Garib-nâme*. Web: [http:// ekitap.kulturturizm.gov.tr](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr), adresinden 17.09.2012'de alınmıştır.
- Yelten, M. (1999). *Sohbetü'l-ebkâr*. Web: [http:// ekitap.kulturturizm.gov.tr](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr), adresinden 15.06.2012'de alınmıştır.
- Yenikale, A. (2012). *Sünbül-zâde Vehbî dîvânı*. Web: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, adresinden 18.08.2012'de alınmıştır.
- Yıldız, A. (2011). *Ahmed Hamdi divânı*, (1. Baskı), Sivas: Buruciye Yay.
- (2010). *Fenayî cennet efendi dîvânı*. (1. Baskı), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Kültür Yay.
- Yılmaz, N. (2006). *Rıdvânîyye (inceleme-metin-dizin)*. Web: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, adresinden 19.08.2012'de alınmıştır.
- Zülfe, Ö. (2009). *Yakînî dîvânı. (inceleme-metin ve çeviri-açıklamalar-sözlük)*. Web: [http:// ekitap.kulturturizm.gov.tr](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr), adresinden 25.08.2012'de alınmıştır.